

М. О. Майданюкаспірант кафедри теорії та технології соціальної роботи
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова

ЗМІСТОВІ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦІАЛЬНОЇ ІНІЦІАТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ

Стаття присвячена одній з актуальних проблем формування у майбутніх соціальних працівників соціальної ініціативності. У статті розглянуто змістову структуру соціальної ініціативності майбутніх соціальних працівників (когнітивний, мотиваційний, практично-діяльнісний компоненти). Зазначено, що когнітивний компонент соціальної ініціативності ґрунтується на наявності у майбутніх соціальних фахівців знань та уявлень про соціальну дійсність, об'єкти і суб'єкти соціальної реальності, актуальні соціальні проблеми у суспільстві, змістові аспекти соціальної ініціативності, їх значення як для життя людини, так і для соціуму в цілому, про способи здійснення соціально-корисної діяльності, про якості соціально ініціативної особистості. Встановлено, що мотиваційний компонент соціальної ініціативності виявляється в готовності майбутніх соціальних працівників до прояву соціальної ініціативності, виявлення активності у соціально корисній діяльності та відповідальності за їх результати і наслідки, а також у наявності у них внутрішньої потреби допомагати іншим, приносити користь суспільству, прагнення до самовдосконалення та самореалізації в соціумі. Зазначено, що практично-діяльнісний компонент характеризується практичною реалізацією студентом соціальної ініціативності в різних формах суспільного життя та поєднує такі аспекти: сформованість необхідних умінь соціальної діяльності у досягненні соціально значущої цілі (планування діяльності, вибір способів досягнення поставленої цілі, контроль, самоконтроль, оцінка результатів діяльності); діапазон способів соціально ініціативної поведінки майбутніх соціальних працівників; мобільність поведінки, здатність за необхідності обрати інший спосіб соціально ініціативного діяння, рівень включеності студента в соціально корисну діяльність; уміння довести розпочате соціально ініціативне діяння до логічного завершення. Рефлексивний компонент передбачає критичність мислення та забезпечує можливість пошуку нових рішень, вибору оптимальних знарядь і способів соціально-ініціативної діяльності, яка відповідає соціальним і моральним цінностям і нормам. Наголошено, що структура соціальної ініціативності студентської молоді є динамічною, формується протягом всього життя, залежить від сфери діяльності, особливостей психофізіологічного, особистісного розвитку та соціального середовища.

Ключові слова: заклад вищої освіти, студенти, майбутній соціальний працівник, соціальна ініціативність, компоненти, критерії.

Постановка проблеми. Воєнні дії, поляризація українського соціуму, негативні суспільні явища, актуалізують значущість професійної підготовки фахівців соціальної сфери, формування у них соціальної ініціативності. Зокрема, зміст діяльності соціальних працівників пов'язаний із безпосередньою взаємодією з отримувачами соціальних послуг, громадою, соціальними інституціями, а соціальна ініціативність є основним інструментом професійної взаємодії. Соціальна ініціативність виступає необхідною умовою якісної професійної підготовки, конкурентоспроможності на ринку праці фахівця та передбачає здатність взаємодіяти, співпрацювати, брати на себе відповідальність за наслідки власних дій. У зв'язку з цим зростає роль закладів вищої освіти у підготовці конкурентоспроможних, соціально компетентних фахівців соціальної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасні тенденції розвитку соціальної роботи та

професійної підготовки майбутніх соціальних працівників досліджували Р. Вайнола, О. Безпалько, Д. Бібик, Г. Біляченко, О. Карпенко, Т. Веретенко, М. Олексюк, Л. Петришин, Т. Семигіна, І. Савельчук, В. Тернопільська, В. Циба, Ж. Петрочко, Т. Окушко, Н. Черенко та ін. Формування соціальних якостей майбутніх соціальних працівників розглянуто у працях Т. Окушко, Ж. Петрочко, І. Сидорук та ін.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є розкриття змістової структури соціальної ініціативності майбутніх соціальних працівників.

Виклад основного матеріалу. Для системної характеристики рівня сформованості соціальної ініціативності нами визначено змістові компоненти, критерії цієї інтегрованої характеристики майбутніх соціальних працівників.

Соціальну ініціативність майбутнього соціального працівника визначаємо як інтегративну характеристику особистості майбутнього фахівця соціальної сфери, що виявляється в соціальній

активності, суб'єктивності, здатності здійснювати самостійний вибір, соціально корисні рішення, реалізувати їх та брати відповідальність за майбутній розвиток держави.

Соціальна ініціативність полягає в бажанні людини самореалізуватися, усвідомлювати свою сутність та ідентифікуватись у соціумі. У цьому контексті К. Роджерс, А. Маслоу зазначають, що самореалізація відбувається тільки в тому випадку, коли людина самостійно рухається в даному напрямі, виявляє ініціативність, активність [9]. При цьому зміст самореалізації особистості розкривається саме у виявленні особистісного потенціалу людини у різні видах соціальної активності, діяльності. У науковій думці спостерігаємо широкий спектр поглядів щодо структурних компонентів соціальної ініціативності студентської молоді.

У структурі соціальної ініціативності вчені виділяють такі компоненти: «мотиваційний (мотивація соціальної ініціативності); предметно-операційний (виявлення ініціативи, самостійності, самодіяльності як специфічних характеристик цієї якості); рефлексивний (саморегуляція); ціннісно-потребнісний (моральна свідомість особистості, її моральні знання, розвиток мислення)» [3]. Як бачимо провідним компонентом виступає мотивація, яка визначає внутрішній зміст соціальної ініціативності, активності майбутнього фахівця. Соціальна ініціативність є посередником між потребами особистості й суспільними вимогами, пов'язує структуру особистості та структуру діяльності.

Відтак у структурі соціальної ініціативності можна виокремити особистісну (внутрішню) підструктуру та діяльнісну (зовнішню), що виявляється в процесі соціальної взаємодії.

Серед ключових структурних характеристик соціальної ініціативності виділяють когнітивні, мотиваційні, емоційні, динамічні, особистісні, діяльнісні аспекти. Зокрема, вчені наголошують на взаємозв'язку когнітивних процесів та виявленні ініціативності, оскільки ініціативність розглядається як здатність передбачати і генерувати новаторські вирішення проблеми.

Мотиваційні аспекти соціальної ініціативності окреслюються як спонуки ініціативності та регулятори ініціативності (установки, переконання особистості, соціальні, групові норми). Мотиваційні аспекти передбачають розуміння ініціативності як прагнення особистості знаходити нові вирішення для продуктивного досягнення цілей [6].

Структура соціальної ініціативності репрезентується через взаємодію таких елементів як-от: ресурсозабезпечення, соціальну дію, цінності, мотивацію. Зокрема, ресурсозабезпечення опирається, перш за все, на орієнтацію молоді на ресурси, що формуються в процесі виявлення

соціальної ініціативності, активності. Безперечно для майбутніх фахівців великого значення набуває можливість бути включеними у соціальні спільноти обраної ними професії, соціальні групи, які можуть чинити вплив на їх розвиток, як соціальний, так і професійний.

Студентство характеризується вченими як окрема група населення з високим освітнім рівнем, з розвинутою мотивацією до пізнання, соціальної ініціативності, активності, формуванням соціальних, професійних цінностей. Зокрема, акцентується увага на «залученні студентів до суспільного життя через навчання та виховання, творчу активність, інноваційну діяльність, розвитку у них навичок міжособистісної взаємодії, соціальної ініціативності, активності» [5].

Студентський вік є сенситивним для розвитку соціальної ініціативності, соціальних якостей: по-перше – суб'єктивним відчуттям необхідності розвитку такої якості й усвідомленням залежності успіху подальшої діяльності від рівня її розвитку; по-друге – контекстним характером навчання у закладі вищої освіти [1].

Окрім того, як стверджує І. Сидорук, «... соціально компетентний майбутній фахівець здатний гнучко й конструктивно орієнтуватися в мінливих соціальних умовах та ефективно й творчо взаємодіяти із соціальним оточенням; здатний працювати не лише над виконанням поточних завдань, але й будувати перспективні життєві плани, критично мислити, що сприятиме автономії й незалежності оцінних позицій від оточення; стійкий до впливу несприятливих життєвих чинників і вмінє долати складні життєві ситуації; ustalений у ціннісних орієнтаціях, моральних нормах, спрямований на гуманістичні ідеали, демократичні стосунки з людьми» [2].

Проблема соціалізації особистості через соціальну ініціативність, соціальну активність особливо актуальна на сьогоднішньому етапі розвитку українського суспільства. Освітні програми, перш за все, спрямовані на отримання теоретико-практичних знань і компетенцій в обраній професійній сфері, тоді як соціальна ініціативність сприяє підготовці до функціонування не тільки в професії, але й і в соціумі в цілому.

Суголосною нашим поглядам є позиція вчених щодо структурних компонентів соціальної компетентності майбутнього фахівця. Так, «... когнітивний компонент визначає: наявність цілісної системи соціальних і спеціальних предметних знань; ступінь володіння фахівцем методами, технологіями, способами соціальної взаємодії; розвинутих соціального інтелекту, соціальної мобільності; умінь і навичок самопізнання й пізнання інших людей; розуміння соціальної дійсності про суспільство й суспільні закони. Мотиваційний компонент передбачає систему спонукальних сил, домагань,

ціннісних орієнтацій. Поведінковий компонент характеризує соціальну поведінку особистості, що виявляється в уміннях соціальної взаємодії [2; 7].

I. Сидорук у структурі соціальної компетентності майбутніх соціальних працівників презентує єдність таких компонентів: «мотиваційно-ціннісного, який охоплює цілі, потреби, цінності, особистісні та самопрофесійні настанови і передбачає готовність особистості до прояву соціальної компетентності, здатність до соціального й професійного саморозвитку; когнітивно-діяльнісний, який передбачає сформованість системи соціальних компетенцій та здатність особистості пізнавати соціально-професійну реальність, соціальну поведінку у сфері діяльності та міжособистісної взаємодії; особистісно-рефлексивний, що знаходить вияв у регуляції процесу та реалізації соціальної компетентності (наявність соціально значущих якостей особистості), розвинену здатність до рефлексії власної соціальної поведінки, соціо-професійної діяльності та діяльності інших» [2].

Зокрема, у структурі соціальної ініціативності виокремлюємо когнітивний, мотиваційний, практично-діяльнісний, рефлексивний компоненти. Когнітивний компонент соціальної ініціативності інтегрує соціальні, культурні, етичні, професійні знання, особистісний соціальний досвід, відповідальність, адаптованість, самостійність, лідерство, що забезпечує гармонійні відносини майбутнього фахівця з оточуючими й самим собою. Соціальний досвід майбутнього фахівця стає базою, на основі якої він розвивається в професійному середовищі як особистість та готовий взяти на себе відповідальність за прийняті рішення та їх наслідки.

Когнітивний компонент обумовлюється наявністю у майбутніх фахівців знань та уявлень про соціальну дійсність, об'єкти і суб'єкти соціальної реальності, актуальні соціальні проблеми у суспільстві, змістові аспекти соціальної ініціативності, їх значення як для життя людини, так і для соціуму в цілому, про способи здійснення соціально-корисної діяльності, про якості соціально ініціативної особистості. Значущість когнітивного компонента полягає в тому, що відповідно свого рівня розвитку майбутній соціальний працівник здатний до створення нової соціально значущої ідеї та звернення до нестандартних форм діяльності. Відтак формування когнітивного компонента соціальної ініціативності студентів засобами коучингу передбачає оволодіння ними поняттями про соціальну ініціативність, самопізнання й усвідомлення власного потенціалу для здійснення соціально корисної діяльності, спрямованої на перетворення новаторських пропозицій щодо надання допомоги іншим та принесення користі суспільству в цілому, що виступає стрижневою передумовою перетворення внутрішнього і зовнішнього світу особистості.

Зазначимо, що механізмами розвитку і регуляції соціальної ініціативності виступають потреби, інтереси, мотиви, цінності майбутніх соціальних працівників, що потребують цілеспрямованого розвитку у процесі їх фахової підготовки. У науковому контексті виділяють: широкі соціальні мотиви (обов'язок, відповідальність, розуміння соціальної значущості навчання), прагнення до самоствердження, самореалізації у суспільстві щоб засвідчити свій соціальний статус; вузькі соціальні мотиви (прагнення визнання оточуючих, отримувати гідну винагороду за свою працю); мотиви соціального співробітництва (зорієнтованість на різні способи взаємодії з оточенням, утвердження своєї ролі й позиції в групі); широкі пізнавальні (виявляються в ерудиції, задоволенні від самого процесу навчання і його результатів); навчально-пізнавальні (орієнтація на способи здобуття знань, засвоєння конкретних освітніх програм, предметів); мотиви самоосвіти (здобуття додаткових знань) [5; 8].

Мотиваційний компонент визначаємо як готовність майбутніх соціальних працівників до прояву соціальної ініціативності, виявлення активності у соціально корисній діяльності та відповідальності за їх результати і наслідки, а також у наявності у них внутрішньої потреби допомагати іншим, приносити користь суспільству, прагнення до самовдосконалення та самореалізації в соціумі. Означений компонент включає позитивне ставлення майбутнього соціального працівника до соціально значущої діяльності та соціальної ініціативності як цінність у розвитку особистості та готовність пропонувати інноваційні соціально корисні ідеї, ставити перед собою нові цілі та їх досягати. Формування мотиваційного компонента соціальної ініціативності майбутнього соціального працівника передбачає спрямованість на розвиток у них мотивації до активного діяння та активізацію внутрішніх спонук: потреб, мотивів, інтересів, цінностей, орієнтації на допомогу іншим. Зміст роботи щодо формування мотиваційного компонента соціальної ініціативності майбутнього соціального працівника засобами коучингу включає: звернення до їх власного успішного соціального досвіду, виявлення соціальної ініціативності студентів та пошук позитивних перспектив у складанні алгоритму постановки соціально значущої цілі та шляхів її досягнення; планування власної діяльності з практичної реалізації соціальної ініціативності; саморегуляція власної поведінки для підтримки і виявлення соціальної ініціативності.

Практично-діяльнісний компонент можна розглядати в контексті теорії М. Вебера за якою соціальну активність можна визначити як цілераціональну або ціннісно-раціональну діяльність, що формується на основі певних установок особистості й спрямована на зміну обставин і умов оточую-

чої дійсності. Необхідним при цьому є звернення до категорії смисла, який відповідно теорії визначає зміст та орієнтацію соціальної дії на оточуючих. Розглядаючи теорію соціальної дії в ракурсі студентської молоді, варто говорити про суб'єктний вибір соціальної активності, виявлення ініціативності як усвідомленої діяльності особистості [10]. Сама діяльність, соціальна ініціативність є зовнішнім проявом певних потреб майбутнього фахівця, спрямованих на соціальний розвиток. Важливими факторами соціальної активності, ініціативності молоді виступають: ціннісне ставлення до діяльності, значущість діяльності, задоволеність діяльністю, мотиви діяльності.

Своєю чергою практично-діяльнісний компонент характеризується практичною реалізацією студентом соціальної ініціативності в різних формах суспільного життя та поєднує такі аспекти: сформованість необхідних умінь соціальної діяльності у досягненні соціально значущої цілі (планування діяльності, вибір способів досягнення поставленої цілі, контроль, самоконтроль, оцінка результатів діяльності); діапазон способів соціально ініціативної поведінки майбутніх соціальних працівників; мобільність поведінки, здатність за необхідності обрати інший спосіб соціально ініціативного діяння, рівень включеності студента в соціально корисну діяльність; уміння довести розпочате соціально ініціативне діяння до логічного завершення.

Цінними для нашого дослідження є ідея про виокремлення у структурі соціальної ініціативності особистості рефлексивного компонента, який передбачає «... самоаналіз і самооцінку власної соціально професійної діяльності фахівця, здатність до самовдосконалення, оволодіння методами та засобами прогнозування й конструювання соціальної ситуації, емпатійність» [4].

Важливим аспектом соціальної ініціативності виступає її вивчення як вольової якості особистості, оскільки вона виявляється у здатності швидко і рішуче здійснювати певні дії. Окрім того, вольова складова соціальної ініціативності передбачає наявність активної зацікавленості й самостійності особистості у перетворенні як себе, так і оточуючої дійсності, а також прийнятті відповідальності. Своєю чергою, процесуально-діяльнісний компонент забезпечує рішучість і стійкість в реалізації дій, соціальної ініціативності, систематичність прояву ініціативності та сформованість відповідних моделей поведінки. Рефлексивний компонент передбачає критичність мислення та забезпечує можливість пошуку нових рішень, вибору оптимальних знарядь і способів соціально-ініціативної діяльності, яка відповідає соціальним і моральним цінностям і нормам. Відповідно до змістової структури нами визначено критерії соціальної ініціативності майбутніх соціальних праців-

ників. Мотиваційно-ціннісний критерій передбачає систему соціальних потреб, соціальних установок, мотивів, цінностей майбутнього соціального працівника. Пізнавальний критерій презентується у системі базових знань, розвинутих соціальних, професійних компетенціях особистості у питаннях соціального життя. Практично-діяльнісний критерій визначає розвинуті соціальні, професійні уміння і навички майбутнього фахівця соціальної сфери. Рефлексивний критерій включає в себе розвинуті уміння до соціального саморозвитку та саморегуляції майбутніх фахівців.

Висновки і пропозиції. Отже, виявлення соціальної ініціативності у студентському віці виступає індикатором їх готовності до активної участі у суспільному житті, розвитку професійних умінь і навичок, соціально значущих якостей. У студентському віці активно розвивається самосвідомість, зріла самооцінка. Можемо стверджувати, що структура соціальної ініціативності студентської молоді є динамічною, формується протягом всього життя, залежить від сфери діяльності, особливостей психофізіологічного, особистісного розвитку та соціального середовища. Змістовими характеристиками соціальної ініціативності майбутніх соціальних працівників виступають когнітивний, мотиваційний, практично-діяльнісний, рефлексивний компоненти у їх взаємозв'язку і взаємозалежності.

Список використаної літератури:

1. Бабич Н.В. Формування соціальної компетентності студентів педагогічних коледжів. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2014. № 10(1). С. 166-170.
2. Сидорук І.І. Визначення сутності поняття «соціально компетентність майбутнього соціального працівника». *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: педагогіка. Соціальна робота*. 2019. № 1(44). С. 174-178.
3. Соціальна ініціативність: змістово-технологічне забезпечення : посіб. / Т.К. Окушко, Ж. В. Петрочко, Н. В. Чиренко, Н. О. Шпиг, О. В. Пащенко, Л. М. Сокол, О. В. Долгова та ін. ; наук. ред. Т. К. Окушко. Харків : «Друкарня Мадрид», 2015. 222 с.
4. Тернопільська В.І. Теоретичні засади реалізації ціннісного підходу до виховання особистості. *Нові технології навчання: наук.-метод зб*. 2016. Вип. 88. ч.2. С. 21-25.
5. Тернопільська В.І., Бакуліна О.С. Особливості застосування освітніх технологій у формуванні мобільності студентів. *Pedagogical and psychological sciences: regularities and development trends: Collective monograph*. Riga, Latvia: «Baltija Publishing», 2020. p. 370-385.
6. Шахрай В.М. Формування соціальної компетентності учнів основної і старшої школи засо-

- бами театрального мистецтва: монографія. Біла Церква: Вид-во. Пшонківський О.В., 2016. 404 с.
7. Шпичко І.О. Основні підходи та умови розвитку соціальної компетентності майбутніх фахівців сфери обслуговування. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота.* 2014. Вип. 30. С. 193-195.
8. Brovko K., Ternopil'ska V., Chernukha N., Zagorodnya A., Bakhov I. Research of motives for formation of corporate culture of students in the context of the paradigm of cognitive psychology. *Journal of Advanced Pharmacy Education & Research.* 2020. Vol. 10. Issue 2. P. 195-202.
9. Maslow A.H. *Motivation and personality.* 2nd Ed. New York: Harper & Row. 1970. 369 p.
10. Wolfe T. *Social Action: An Ongoing Journey of Understanding.* The Emotion Nest Blog. 2023. URL: <https://emotionnest.com/social-action-journey-of-understanding/>
-

Maidaniuk M. Content characteristics of social initiative of future social workers

Abstract. The article is devoted to one of the urgent problems of the formation of social initiative among future social workers. The article examines the content structure of social initiative of future social workers (cognitive, motivational, practical-activity components). It is noted that the cognitive component of social initiative is based on the presence of future social specialists in knowledge and ideas about social reality, objects and subjects of social reality, current social problems in society, substantive aspects of social initiative, their importance both for human life and for society as a whole, about the ways of carrying out socially beneficial activities, about the qualities of a socially proactive individual. It has been established that the motivational component of social initiative is manifested in the readiness of future social workers to show social initiative, to show activity in socially useful activities and to be responsible for their results and consequences, as well as in the presence of their internal need to help others, to benefit society, and the desire for self-improvement and self-realization in society. It is noted that the practical activity component is characterized by the student's practical implementation of social initiative in various forms of social life and combines the following aspects: the formation of the necessary skills of social activity in achieving a socially significant goal (planning of activities, choosing ways to achieve the set goal, control, self-control, evaluation of activity results); the range of ways of socially proactive behavior of future social workers; mobility of behavior, the ability to choose another way of socially proactive action if necessary, the level of inclusion of the student in socially useful activities; the ability to bring the initiated socially proactive action to a logical conclusion. The reflective component involves critical thinking and provides an opportunity to find new solutions, choose optimal tools and methods of social-initiative activity that corresponds to social and moral values and norms. It is emphasized that the structure of social initiative of student youth is dynamic, is formed throughout life, depends on the field of activity, features of psychophysiological, personal development, and social environment.

Key words: higher education institution, students, future social worker, social initiative, components, criteria.